

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗΣ
Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
και Διδακτικής της Ιστορίας
Ιπποκράτους 20, Αθήνα 106 80
Τηλ.: 210-3688488-90
Fax: 210-3688489
E-mail: gleon@primedu.uoa.gr

Τοπική ιστορία και διδακτική της ιστορίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Σκοπός και στόχοι

Βασική θέση για την ανανέωση των ιστορικών σπουδών είναι η αναγνώριση της σημασίας πολλών νέων αντικειμένων τόσο στο πεδίο της ιστορικής έρευνας όσο και σε αυτό της διδακτικής της αξιοποίησης στη σχολική ιστορία.. Άξια ενδιαφέροντος ιστοριογραφικά έργα αποδεικνύουν σήμερα ότι μια σειρά από αντικείμενα, που διέφευγαν στο παρελθόν την προσοχή των ιστορικών, συμπληρώνουν ή και αλλάζουν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα για τη σημασία που αποκτά η μελέτη του παρελθόντος. Κάθε ίχνος ανθρώπινης παρουσίας μέσα στο χρόνο είναι δυνατόν να εμπλουτίζει τη θεματογραφία της ιστορικής έρευνας και της διδακτικής πράξης. Αν ωστόσο η πλούσια θεματογραφία της ιστορικής έρευνας δεν κατέστη ακόμη δυνατόν να αποδώσει και να συνδυασθεί επαρκώς με ανάλογη ιστορική ύλη των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας και τη διδασκαλία της ιστορίας, η πολλαπλότητα εντούτοις της ιστορικής ύλης μπορεί επαρκέστερα να αποβαίνει συμβατή με την ιστορική ύλη και τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας.

Στο πλαίσιο αυτού του προβληματισμού, βασικό στόχο της παρούσας εισήγησης αποτελεί η ανάδειξη τρόπων σύνδεσης μιας σύγχρονης ιστοριογραφικής προσέγγισης με τις διαδρομές της τοπικής ιστορίας όπως και με τις εφαρμογές της στη διδακτική πράξη. Κοινή βάση για την πραγμάτευσή μας αυτήν συνιστά η προβληματική, θεωρητική και πρακτική, μιας νέας, σύγχρονης ιστορίας, έτσι όπως αυτή προτείνουμε να διαχέεται στη διδακτική της ιστορίας σήμερα, διαμορφώνοντας νέες, σύγχρονες προσεγγίσεις για τη σχολική ιστορία στο πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο σχολείο.

Λαμβάνοντας ειδικότερα υπόψη την ποικιλομορφία των λειτουργιών όπως και τις ιδιαιτερότητες της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας, θα επιχειρήσω να σημειώσω:

- ★ Τη χρησιμότητα της ιστορίας, ως γνωστικού αντικειμένου αλλά και ως αντικειμένου διδασκαλίας, στις δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης, επινόηση και απόκτημα των νεωτερικών χρόνων
- ★ Τη διάκριση της γενικής από την τοπική ιστορία, προβάλλοντας το ρόλο της δεύτερης, ως μεθοδολογικής προσέγγισης που είναι σε συσχετισμό με την πρώτη και δε συνιστά ξεχωριστό είδος ιστορικής αναζήτησης, μελέτης και έρευνας
- ★ Την ποικιλότητα και πολυμορφία των πηγών και των ιστοριογραφικών πεδίων της τοπικής ιστορίας όπως και την αμεσότητα της ερευνητικής και διδακτικής τους προσέγγισης
- ★ Την πλούσια θεματολογία της τοπικής ιστορίας και την προσπάθεια κατηγοριοποίησής της σε μια ενδεικτική τυπολογία, η οποία μπορεί να

λειτουργεί ως πλαίσιο ερευνητικής και διδακτικής προσέγγισης του τοπικού ιστορικού παρελθόντος

- ★ Τις μεθόδους και τα μέσα της σχολικής ιστορικής έρευνας, που οριοθετούν και το πλαίσιο της διδακτικής εργασίας, εντός του οποίου θεωρείται εφικτή η προσέγγιση της ιστορίας του τόπου καθώς και η αμεσότερη διείσδυση στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου (ενσυναισθητική π.χ. προσέγγιση και ενδεικτικά εγχειρήματα αναπαράστασης του ιστορικού γίνεσθαι), αναδεικνύοντας τα συναισθήματα, τις ιδέες, τις επιλογές του
- ★ Το ρόλο του επιστημονικού-διδακτικού βοηθήματος τοπικής ιστορίας για τους διδάσκοντες την ιστορία, ιδιαίτερα στην περίπτωση της τοπικής ιστορίας, για την οποία δε συνιστάται διδακτικό εγχειρίδιο για το μαθητή
- ★ Το σχεδιασμό, ακόμη, ενδεικτικής ανάπτυξης διδακτικού παραδείγματος με θέμα: «Παλαιές και νέες χρήσεις των κτηρίων: Το κτήριο Παπαστράτου στην πόλη του Βόλου», που έχουμε συμπεριλάβει μαζί με την Καθηγήτρια κ. Μαρία Ρεπούση στο επιστημονικό-διδακτικό βοήθημα του διδάσκοντος το μάθημα της τοπικής ιστορίας στην Γ΄ τάξη Γυμνασίου.¹
- ★ Την ανάδειξη μεθοδολογίας προσέγγισης του περιβάλλοντος μέσα από την ιστορική έρευνα και τη διδασκαλία της ιστορίας (ιστορική προσέγγιση του περιβάλλοντος).

Ιστορία και καθημερινή ζωή του ανθρώπου – Ιστορία και καθημερινός λόγος μαθητών και ενηλίκων – Παρελθόν και παρόν

Το περιεχόμενο της ιστορίας από τη φύση του είναι άμεσα συναρτημένο με τη ζωή και τη δράση του ανθρώπου, που πραγματώνονται σε συγκεκριμένο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές). Όμως, καθώς η ιστορία, ως επιστήμη και ως γνωστικός κλάδος της εκπαίδευσης, είναι επινόηση και απόκτημα των νεωτερικών χρόνων (ως μάθημα εισάγεται στην εκπαίδευση των ευρωπαϊκών χωρών στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα), δεν έχει ωστόσο αναδειχθεί η σημασία της σχέσης της με την καθημερινή ζωή του ανθρώπου και τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές γενικότερα αναζητήσεις του σήμερα.

Για την επίτευξη του σκοπού και των στόχων του μαθήματος αναζητώνται η προσφορότερη ερευνητική μεθοδολογία και οι ανάλογες διδακτικές πρακτικές. Θεωρώ ότι, τόσο η ιστορία με το εύρος της ως μάθημα και ως ερευνητική δράση όσο και η πολλαπλότητα της ζωής του ανθρώπου δεν προσεγγίζονται με διαδικασίες που τείνουν στην ανάδειξη της στενής σχέσης και των αμοιβαίων επιδράσεών τους. Στο βαθμό που η ιστορική εκπαίδευση δε στοχεύει συνειδητά στην ανάπτυξη δεξιοτήτων γνώσης και κατανόησης των παραμέτρων και της σημερινής ζωής του ανθρώπου και του εαυτού μας χωριστά, αυτή υπολείπεται κατά πολύ ως προς το να εκπληρώνει τη στοχοθεσία της.

Σήμερα, περισσότερο ίσως από ό,τι στο παρελθόν, γνωρίζουμε την αποφασιστική συμβολή της ιστορίας στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που στοχεύουν στη βαθύτερη γνώση τόσο του εαυτού μας όσο και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Αυτή η σύνδεση της ιστορίας με το παρόν αποτελεί ταυτόχρονα, με κριτήρια της εκάστοτε εποχής, αφετηρία και αποτέλεσμα της άσκησης δεξιοτήτων προσέγγισης των ιδεών και των συναισθημάτων του ανθρώπου στο παρελθόν, αναπαράστασης με φαντασία και κριτικό νου των ιστορικών δρωμένων και αναστοχασμού των τρόπων ερμηνείας τους με σκοπό την ανάπτυξη ιστορικής σκέψης και συνείδησης. Η επιτόπια έρευνα του

¹ Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, εκδ. Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 2001.

ιστορικού χώρου, η μελέτη των πηγών και η ερμηνευτική προσέγγιση των περιεχομένων τους, η χρήση σύγχρονων μεθόδων αναπαράστασης των ιστορικών δρωμένων και η παραγωγή επίκαιρου ιστορικού λόγου συνιστούν τα μέσα ανάπτυξης των δεξιοτήτων αυτών και επίτευξης του σκοπού της σχολικής ιστορίας. Στο βαθμό που η εκπαίδευση δεν προσανατολίζεται προς αυτόν τον στόχο, η ιστορία ως μάθημα θα υπολείπεται.

Γνωρίζουμε, στο βαθμό που είναι εφικτό, τι συμβαίνει γύρω μας; Χρησιμοποιούμε παροντικά κριτήρια για να προσεγγίζουμε τον κόσμο και τη ζωή μας ή, άλλοτε ασύνειδα και άλλοτε συνειδητά, επιτρέπουμε στον εαυτό μας να μας συνέχουν παρελθοντολογικά κριτήρια και στερεότυπα ποικίλων κατηγοριών; Πόσο συνειδητοποιούμε τη σημασία των ψυχολογικών όψεων της ζωής του ανθρώπου αλλά και των κοινωνικών στερεοτύπων, που στερούν τελικά την ελεύθερη βούληση και δεν ενισχύουν αυτόνομες επιλογές και κριτικές προσεγγίσεις; Αντιλαμβανόμαστε ότι αυτό είναι το βασικότερο κομμάτι της μελέτης της ιστορικής ζωής του ανθρώπου και ότι το εξωτερικό (ορατό μέρος) της ιστορίας και ποικίλες άλλες πηγές (γραφτές, προφορικές, εικαστικές κ.ά.) είναι οπωσδήποτε σημαντικό, αλλά ότι χρειάζεται να είμαστε επιφυλακτικοί ως προς τη σημειούμενη από αυτές αναφορικότητα της πραγματικότητας; Τι ρόλο μπορεί να έχει στην έρευνα και τη διδασκαλία η ενσυναισθητική προσέγγιση της ιστορίας; Φυσικά η ιστορία ως μάθημα και ως επιστήμη υπάρχει ως γνωστικό αντικείμενο όπως και κάθε άλλο μάθημα και επιστήμη για να αναδεικνύεται το παροντικό της νόημα στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου.

Αυτό βέβαια χρειάζεται να εντοπίζεται και να εξάγεται πιο καθαρά από τους στόχους του προγράμματος, τις επιλογές της προτεινόμενης διδακτέας ιστορικής ύλης και τη δυνατότητα άσκησης των μαθητών στη σχολική έρευνα. Είναι ακόμη συνυφασμένο με τη συγκρότηση του διδάσκοντος, κοινωνική, πολιτική, επιστημονική, εκπαιδευτική. Σε διαφορετική περίπτωση, είναι ενδεχόμενο να διαιωνίζεται, ίσως δικαιολογημένα, η αντίδραση ενός υποψήφιου φοιτητή των φυσικών επιστημών που «πρώτευσε» στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου, όταν ρωτήθηκε για ποιους λόγους επέλεξε τις επιστήμες αυτές και όχι, π.χ., την ιστορία. Η απάντηση του νέου ήταν: «Μα την ιστορία μας την είπαν, δεν υπάρχει νομίζω κάτι άλλο που θα με συγκινούσε και θα μου έδινε κίνητρα, πέρα από αυτό που μέχρι τώρα έμαθα, για να δραστηριοποιηθώ στη ζωή αλλά και να ικανοποιήσω τις πνευματικές μου αναζητήσεις». Ενδεχομένως, κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στο σχολείο, δεν είχε αναδειχθεί στη συνείδηση αυτού του υποψηφίου η κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική διάσταση του ιστορικού μαθήματος.

Γενική – τοπική ιστορία, ο ρόλος, τα διακριτά επιμέρους όριά τους και το κοινόν του επιστητού τους – Τα ιδιαίτερα σημεία διδακτικής προσέγγισης της τοπικής ιστορίας

Ουσιαστική διάκριση της γενικής από την τοπική ιστορία δεν μπορεί να ισχύει, καθώς είναι λεπτές και όχι πολύ διακριτές οι διαφορές των επιμέρους γνωστικών τους χώρων, γι' αυτό και δεν είναι δυνατόν να ακολουθείται διαφορετική ερευνητική και διδακτική μεθοδολογία. Με την οπτική της σύγχρονης διδακτικής μεθοδολογίας, η τοπική ιστορία προτείνεται στη σχολική εκπαίδευση περισσότερο ως μέθοδος και όχι ως ένα ξεχωριστό είδος ιστορικής προσέγγισης. Η σχέση της τοπικής με τη γενική ιστορία αποτελεί άλλωστε απλώς μια σχέση αμοιβαίων και αναγκαίων ανταλλαγών και όχι μια υπάλληλη μεταξύ τους σχέση. Για λόγους καθαρά πρακτικούς και λόγους εκπαιδευτικής και διδακτικής διαδικασίας ο κορμός του εκπαιδευτικού συστήματος και η ιστορική εκπαίδευση συντηρούν τους δύο διακριτούς, σε τύπο μόνον, όρους, για να σημαίνονται

απλώς τα πιο συγκεκριμένα του γνωστικού τους ορίζοντα, παρόλο που και η διάκριση αυτή ουσιαστικά αναιρείται, λόγω της κοινής βάσης του επιστημονικού και ερευνητικού τους πεδίου.²

Είναι, σε κάθε περίπτωση, όχι αναγκαίο να προβαίνουμε σε διάκριση ερευνητικών και διδακτικών προσεγγίσεων, διαφορετικών για την τοπική από τη γενική ιστορία, για τους εξής λόγους: Ποια προσέγγιση ή ποιο αντικείμενο έρευνας σε τοπικό επίπεδο εντάσσεται τυχόν στην τοπική ιστορία και δε διαθέτει υπερτοπικές διαστάσεις και κοινές μεθοδολογικές αρχές; Επίσης, γιατί ενδεχομένως να προτείνεται κάποιο άλλο αντικείμενο για μελέτη και έρευνα και να ερευνάται διαφορετικά από εκείνο που τυχόν το εντάσσουμε στη γενική ιστορία; Σημειώνω απλώς ότι τη μελέτη της ιστορίας ενός σχολείου μιας περιοχής ή ενός ελαιοτριβείου της ίδιας ή άλλης περιοχής δεν μπορούμε να την ανάγουμε στην τοπική ιστορία για το λόγο μόνον ότι αυτά ιδρύθηκαν και λειτουργούν σε έναν τόπο με ορισμένα διακεκριμένα τοπικά χαρακτηριστικά και με λίγο ανθρώπινο σ' αυτόν μόνιμο πληθυσμό. Η εκπαίδευση και η βιομηχανική ανάπτυξη δεν μπορούν να εξετάζονται μόνον ως τοπικού ενδιαφέροντος ζητήματα, αφού η υπερτοπική, εθνική και διεθνής διάστασή τους είναι δεδομένη (εκπαίδευση και βιομηχανία). Η ιστορία κάθε τόπου είναι λίγο-πολύ συνολική και κάποιοι ξεχωριστοί τοπικοί παράγοντες δεν μπορεί από μόνοι τους να θεωρούνται καθοριστικοί για τη μελέτη του και την ανάδειξη της ιστορικής του διάστασης.

Ωστόσο, η διάκριση αυτή των δύο θεωρούμενων ως ξεχωριστών γνωστικών πεδίων, για τους ανωτέρω τυπικούς λόγους, συντηρείται στη διδασκαλία και στη σχολική έρευνα και υπηρετεί διδακτικές πρακτικές που δεν μπορεί, με την υπάρχουσα δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, να διασφαλίσει με τον τρόπο που προσφέρεται η γενική ιστορία. Η πρακτική αυτή, που έχει ως απαιτούμενο τη διατήρηση στη διδασκαλία δύο τύπων ιστορικής ύλης, εντάσσει στους κύριους στόχους της την απομάκρυνση από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα της εκδήλωσης τοπικιστικών στερεοτύπων και αξιολόγηση σε κάθε περίπτωση της μεθοδολογίας ως διαδικασίας που δεν την επηρεάζουν τοπικιστικοί παράγοντες και αυθαίρετες προσεγγίσεις όπως και σχετικές με αυτές συναισθηματικές φορτίσεις. Αμβλύνει έτσι την εθνικιστική, σε ορισμένες περιπτώσεις, φόρτιση της γενικής ιστορίας και ανοίγει ορίζοντες νέων προσεγγίσεων της, ενισχύοντας την εκπλήρωση του σκοπού και των στόχων της.

Η απελευθέρωση αυτή διαμορφώνει, σε σχολικό επίπεδο, διδακτικά και ερευνητικά περιβάλλοντα που παραπέμπουν σε νέες μορφές διδασκαλίας και σχολικής ιστορικής έρευνας. Συγκεκριμένα, με την τοπική ιστορία στην εκπαίδευση προτείνονται τρεις βασικές διαστάσεις διδακτικών προσεγγίσεων, που όμως διαθέτουν κοινά μεταξύ τους γνωρίσματα:³

- ▶ Η προσέγγιση που παραπέμπει στη μέθοδο της σχολικής ιστορικής έρευνας και έχει ως στόχο την καλλιέργεια διατύπωσης ιστορικού λόγου και κριτικού τρόπου σκέψης, άσχετα αν αυτή εντάσσεται στη γενική ή την τοπική ιστορία. Οι μαθητές ενισχύουν την ιστορική τους σκέψη εργαζόμενοι ως ιστορικοί. Η πλευρά αυτή της προσέγγισης, όταν και εφόσον είναι εφικτή, αξιολογείται ως απαραίτητη, γι' αυτό και αναγνωρίζεται γενικά ως ανεπαρκές το διδακτικό εγχειρίδιο ιστορίας και όποια ακόμη επικουρικά μέσα «επιστρατεύονται» στην αίθουσα διδασκαλίας.

² Γ. Ν. Λεοντσίνης, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, εκδ. «Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα», Αθήνα 2003, σ. 216.

³ Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π., σ. 25-30. Επισημαίνεται ότι αναφερόμαστε στο συγκεκριμένο σχολικό βιβλίο του καθηγητή για την Τοπική Ιστορία, καθώς το καινούργιο βιβλίο που από το σχολικό έτος 2006-07 το αντικαθιστά μπορεί να έχει σχεδιαστεί με βάση ανάλογες προδιαγραφές –που εκδίδει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο– δεν γνωρίζουμε, ωστόσο, αναλυτικά το περιεχόμενό του, ώστε να είμαστε σε θέση να πούμε ότι πληροί όλες αυτές τις προϋποθέσεις.

- ▶ Η προσέγγιση εκείνη που παραπέμπει στην ίδια λίγο-πολύ μεθοδολογία της γενικής ιστορίας, με στόχο να αισθητοποιούν και να συγκεκριμενοποιούν περισσότερο οι μαθητές το ιστορικό μάθημα με την επιτόπια έρευνα και μελέτη και την οργάνωση παράλληλα ειδικού μαθησιακού περιβάλλοντος. Η βοήθεια στη συγκεκριμένη περίπτωση που προσφέρεται στο διδακτικό έργο του διδάσκοντος το μάθημα της ιστορίας είναι καθοριστική. Η διδασκαλία της ιστορίας στην αίθουσα διδασκαλίας με μόνον το διδακτικό εγχειρίδιο και επιμέρους ενδεχομένως αυτοσχεδιασμούς δε βοηθάει στην εκπλήρωση των στόχων του μαθήματος, καθώς αυτό είναι από τα μαθήματα που λιγότερο οργανώνεται στην αίθουσα διδασκαλίας.
- ▶ Η προσέγγιση που παραπέμπει σε ολιστικές και διεπιστημονικές όψεις του ιστορικού περιβάλλοντος και το θεωρεί ενιαίο στην ερευνητική και επιστημονική του διάσταση. Η παράμετρος αυτή της ερευνητικής και διδακτικής διαδικασίας δίνει την ευκαιρία στους μαθητές για μελέτη και αξιολόγηση όλων των δομικών στοιχείων της ανθρώπινης δράσης, τη μελέτη συγκεκριμένα του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος, στο έδαφος του οποίου ο άνθρωπος επιλέγει και οργανώνει τις δράσεις του (περιβαλλοντική ιστορία).

Σε κάθε περίπτωση νέες μορφές και διδακτικές πρακτικές της σχολικής ιστορικής έρευνας και της διδασκαλίας της ιστορίας μπορούν να οδηγούν στην αποσύνδεση από περισσότερο ή λιγότερο μονομερείς κατά το παρελθόν διδακτικές προσεγγίσεις του ιστορικού μαθήματος. Σύμφωνα με αυτές, δίδεται προτεραιότητα όχι τόσο στην ιστορική πληροφόρηση αλλά, κυρίως, στις διδακτικές και ερευνητικές εκείνες διαδικασίες και πρακτικές που οδηγούν σε καλλιέργεια και ανάπτυξη προσωπικών κριτηρίων προσέγγισης του υλικού της ιστορίας. Ως βάση της διδακτικής αυτής πρακτικής τίθεται μια προσδοκώμενη συνειδητή μεταλλαγή του σε παιδαγωγικό προϊόν, που συμβάλλει στην προσωπική ανάπτυξη του μαθητή και στην καλλιέργεια δυνατοτήτων αναγνώρισης των χαρακτηριστικών της σημερινής ταυτότητας του σύγχρονου κόσμου.

Είναι φυσικό ότι χρειάζεται να παραμεριστεί η κυριαρχία της απλής ιστορικής πληροφόρησης του μαθητή και συστηματικά να επικεντρώνεται η προσοχή του στο να εξοικειώνεται σταδιακά με τις παραμέτρους της σχολικής έρευνας και την επιστημονική γενικότερα μεθοδολογία.⁴ Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η ιστορική προσέγγιση ενός τόπου ενδιαφέρει περισσότερο ως μέθοδος και λιγότερο ως γνωστική ιστορική ύλη. Αναζητεί κάθε μορφής έμμεση και άμεση ιστορική μαρτυρία και επιχειρεί να αξιοποιήσει κάθε ίχνος που άφησε η ανθρώπινη δραστηριότητα στο παρελθόν στο συγκεκριμένο τόπο. Η μελέτη του τόπου αυτού, περισσότερο οικείου στο μαθητή (τόπος φοίτησης και μόνιμης, τις περισσότερες φορές, διαμονής του), διαθέτει τα αναγκαία μέσα και εργαλεία, ώστε η σχολική του έρευνα να λαμβάνει το μεγαλύτερο εύρος που αυτή χρειάζεται και είναι ανάγκη να προσφέρεται με κάθε εφικτό μέσο και με την πιο πρόσφορη ερευνητική και διδακτική διαδικασία.

Οι μαθητές και ο δάσκαλος ευχερέστερα επιλέγουν να αφήσουν τη σχολική αίθουσα για να επισκεφθούν τοποθεσίες και χώρους ιστορικού και αρχαιολογικού ενδιαφέροντος του τόπου τους (τόπου διαμονής ή φοίτησης), χωρίς να αποκλείονται και τόποι με θέματα και ιστορικά ζητήματα για μελέτη σε πιο απομακρυσμένους χώρους. Έρχονται σε επαφή με έργα της ανθρώπινης δράσης και επινόησης, με ποικίλα κατάλοιπα του παρελθόντος και βιώνουν την ιστορική εμπειρία με άμεσο τρόπο. Μνημεία, πύργοι, κτήρια με ιστορική αξία, σπίτια των ανθρώπων σήμερα, έπιπλα,

⁴ Γ. Ν. Λεοντίνης, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ό.π., σ. 217.

μουσεία, νομίσματα, βιβλιοθήκες, σχεδιαγράμματα πόλεων, φωτογραφίες αλλά και ποτάμια, λίμνες, δρόμοι, ζώα, φυτά, ζωολογικός κήπος, η αγορά της περιοχής, γραπτές αρχειακές και άλλες πηγές που σχετίζονται άμεσα με την περιοχή αποτελούν μέρη του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος των μαθητών, όπου η ιστορία και η καθημερινή ανθρώπινη δραστηριότητα έχει αφήσει τα ίχνη της.⁵ Ακόμη αξιοποιείται από τους μαθητές η προφορική μαρτυρία (προφορική ιστορία) για κάθε περίπτωση μελέτης του τόπου επιλογής της μελέτης τους. Οι ενήλικες έχουν να δώσουν πολλά όχι μόνον για όσα σχετίζονται με τις δικές τους ιδέες αλλά και για όσα αυτοί γνωρίζουν άμεσα από τους παλαιότερους απ' αυτούς όπως και για εκείνα που συντηρούνται ως παράδοση και εμπειρική γνώση. Ακόμη, για ζητήματα που αφορούν σε νέες ή παλαιές χρήσεις δημιουργημάτων της ανθρώπινης δράσης και επινόησης.

Οι μαθητές μπορούν να επισημάνουν ότι ίχνη και αποτυπώματα της ζωής του ανθρώπου στο χρόνο υπάρχουν παντού γύρω τους και να κατανοήσουν ότι, αν υποβάλουν σε αυτά τις κατάλληλες ερωτήσεις μπορούν να λάβουν απαντήσεις για το παρελθόν του τόπου τους, το κοντινό ή μακρινό, και να πραγματοποιήσουν προεκτάσεις μέσα στο ευρύτερο ιστορικό γίνεσθαι.⁶ Σε παλαιότερα προγράμματα σπουδών περιλαμβανόταν, ως εκπαιδευτική διαδικασία, η «πατριδογνωσία», ενώ σήμερα στις δύο τελευταίες δεκαετίες αυτή η διαδικασία έδωσε τη θέση της στη μελέτη του περιβάλλοντος και στην τοπική ιστορία. Θεωρώ ότι, αν οι εκπαιδευτικές αυτές διαδικασίες εντάσσονται πρόσφορα στο πρόγραμμα σπουδών, είναι δυνατόν να εκπληρώνονται ο σκοπός και οι στόχοι της διδασκαλίας της ιστορίας και της μελέτης του περιβάλλοντος. Καθώς η μελέτη της ιστορίας είναι από τη φύση της μια διαδικασία μελέτης του περιβάλλοντος (περιβαλλοντική ιστορία), δεν είναι δυνατόν αυτό να μην γίνεται συνειδητό και να μην αναζητώνται μεθοδολογικές διαδικασίες για την εκπλήρωση των επιδιωκόμενων στόχων του ιστορικού μαθήματος.

Με τη σε βάθος μελέτη του ιστορικού αντικειμένου της έρευνας προσδοκείται και η περισσότερη αυτονόμηση του σημερινού ανθρώπου καθώς και η ίδια η γνώση του εαυτού του. Το παρελθόν προσδοκείται να τον δεσμεύει λιγότερο με την αποκάλυψη περισσότερων πτυχών της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας και οπωσδήποτε με την αξιολόγηση των ψυχολογικών αντιδράσεων του ανθρώπου με βάση δεδομένα και κριτήρια της εποχής στην οποία αυτός ζει και δραστηριοποιείται. Η σχέση άλλωστε περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ιστορίας που είναι σε πλείστα πεδία –αν όχι σε όλων– των προσεγγίσεων τους εμφανής, είναι αναγκαίο να αξιολογείται και να επιδιώκεται η ανάδειξη της στη συνείδηση των μαθητών (ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και κριτικής ιστορικής σκέψης).

Σε κάθε περίπτωση η τοπική ιστορία μας φέρνει περισσότερο κοντά στον άνθρωπο με τις δραστηριότητές του, τα συναισθήματά του, τις ψυχολογικές όψεις των κινήσεών του και των επιλογών του στο χώρο δράσης του. Καθώς μάλιστα το δυσκολότερο κομμάτι της ιστορικής προσέγγισης των ερευνητών-ιστορικών ή άλλων μελετητών και οπωσδήποτε και της διδακτικής επεξεργασίας του ιστορικού υλικού από τους μαθητές και το δάσκαλο είναι η διείσδυση στον εσωτερικό κόσμο των δρώντων προσώπων, η τοπική ιστορία διαθέτει περισσότερα μέσα και εργαλεία για να προσεγγίσει και να αποκαλύπτει αυτόν. Εάν δε συνειδητοποιήσουμε ότι ιστορία – τοπική και γενική– δεν είναι μόνον μία «επίσκεψη» στα εξωτερικά επιφανόμενα της ανθρώπινης επινοητικότητας και δράσης αλλά το εγχείρημα διείσδυσης στη σκέψη του ανθρώπου και προσέγγισης των ψυχολογικών όψεων, των αποφάσεων και επιλογών του, ο μαθητής θα συνεχίζει να αποκτά επιφανειακή γνώση της ανθρώπινης δράσης και

⁵ Αυτόθι, σ. 219, και Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π., σ. 11-25.

⁶ Γ. Ν. Λεοντσίνης, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ό.π., σ. 219.

του περιβάλλοντος που μελετά. Δε θα ενισχύεται, ώστε να κατανοεί καλύτερα τον κόσμο γύρω του και να προσδιορίζει καλύτερα τον εαυτόν του μέσα σε αυτόν.

Η τοπική ιστορία στην εκπαίδευση και το επιστημονικό-διδασκτικό βοήθημα του διδάσκοντος το μάθημα της ιστορίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Για τη σχολική πραγματικότητα το διδακτικό εγχειρίδιο σχεδιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελεί ένα λειτουργικό μέσον διδασκαλίας, προκειμένου αυτό να συμβάλλει στην αποδοτικότερη προσφορά του μαθήματος και στην αποτελεσματικότητα της σχολικής εργασίας. Έχει κριθεί ως απαραίτητο (το έχω ήδη ονομάσει για το μάθημα της ιστορίας «Βιβλίο αναφοράς μαθητών και διδάσκοντος»), για να αποτελεί ένα από τα μέσα με τα οποία το πρόγραμμα σπουδών μετασχηματίζεται σε εκπαιδευτική πράξη. Στο πλαίσιο αυτής της αναγκαιότητας αλλά σε διαφορετική βάση και με άλλο προορισμό, οριοθετείται και το βιβλίο του διδάσκοντος το μάθημα της ιστορίας στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή, όπως επιλέγω να το ονομάζω «επιστημονικό-διδασκτικό βοήθημα του διδάσκοντος». Αυτό επιτελεί ένα συγκεκριμένο σκοπό, καθώς λειτουργεί ως συμπληρωματικό επιστημονικό και διδακτικό εργαλείο του. Σχεδιάζεται για να παρουσιάζει τις κύριες θεωρητικές αρχές στη βάση των οποίων στηρίζονται κάθε φορά τα περιεχόμενα του διδακτικού εγχειριδίου, αναλαμβάνοντας το σημαντικό ρόλο της συμπλήρωσης των κενών και αδυναμιών που αυτό παρουσιάζει.

Η σημασία του ρόλου αυτού του βοηθήματος αποβαίνει ιδιαίτερα χρήσιμη στην περίπτωση που πραγματοποιούνται αλλαγές στα προγράμματα σπουδών ή ακόμη όταν εισάγεται ένα νέο μάθημα ή μια νέα εκπαιδευτική και διδακτική διαδικασία στο βασικό κορμό της εκπαίδευσης, όπως π.χ. συνέβη με την εισαγωγή της τοπικής ιστορίας στην Γ' τάξη του Γυμνασίου από το σχολικό έτος 2000-2001⁷. Ο θετικός μάλιστα ρόλος του επιστημονικού-διδασκτικού βοηθήματος για το δάσκαλο αναδεικνύεται στη διδακτική πράξη, ιδιαίτερα στην περίπτωση που δεν προβλέπεται διδακτικό εγχειρίδιο για το μαθητή, γεγονός που συνιστάται, όπως ήδη σημείωσα, για την τοπική ιστορία. Σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, στα οποία περιλαμβάνεται και αυτό της τοπικής ιστορίας, συγκροτείται κυρίως από τους μαθητές, με βάση υποδεικνυόμενη διδακτική και ερευνητική μεθοδολογία όπως και βιβλιογραφία, φάκελος διδακτικού και ερευνητικού υλικού.

Στο βιβλίο τοπικής ιστορίας, που αναφέρθηκα, προτείνεται να διαμορφώνονται συγκεκριμένα διδακτικά και ερευνητικά περιβάλλοντα σχολικής εργασίας, που αναδιαρθρώνουν ουσιαστικά τη βάση και την οργάνωση γενικά του ιστορικού μαθήματος. Στο πλαίσιο αυτό είναι δυνατόν να διαφοροποιούνται, ανάλογα με τα δεδομένα της περιοχής αλλά και την οπτική γωνία αντιμετώπισης του ερευνώμενου θέματος, οι τρόποι προσέγγισης και ερμηνείας του εκάστοτε επιλεγόμενου θέματος για μελέτη και σχολική ιστορική έρευνα.⁸ Αποδεσμεύονται με τον τρόπο αυτόν ο μαθητής και ο εκπαιδευτικός από το περιορισμένο και μονοδιάστατα προσδιοριζόμενο περιεχόμενο του σχολικού εγχειριδίου και επιτυγχάνεται τόσο η ενεργός συμμετοχή του μαθητή όσο και η ουσιαστική προσφορά του εκπαιδευτικού σε μια σύγχρονη διδακτική και ερευνητική εργασία που αντιμετωπίζει την οικοδόμηση της γνώσης ως ένα δυναμικό φαινόμενο, αναπόσπαστο από το φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον.

Ο μαθητής δρα με μορφές συνεργατικής προσπάθειας στο πλαίσιο της εργασίας

⁷ Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π.

⁸ Γ. Ν. Λεοντσίνης, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ό.π., σ. 211-213.

των μελών των ομάδων της τάξης ή και μόνος του, διαμορφώνοντας προσωπικό λόγο και άποψη, δική του ιστορική αφήγηση. Υπό την προϋπόθεση αυτήν το σχολικό εγχειρίδιο, στο οποίο αντιστοιχεί το όποιο βοήθημα του διδάσκοντος, δε χρησιμοποιείται ως απλή πηγή άντλησης ιστορικών πληροφοριών –προσφορά δηλαδή στο μαθητή του προσωπικού λόγου του άλλου–, καθώς παρέχει το θεωρητικό και μεθοδολογικό εξοπλισμό στον εκπαιδευτικό, πρόσφορες γενικά διδακτικές και ερευνητικές προτάσεις αλλά και προσωπικές επινοήσεις διδασκαλίας που αναφέρονται σε μορφές συνεργατικής διδακτικής και ερευνητικής εργασίας (μεθοδολογία του project).

Αναδεικνύονται έτσι –τουλάχιστον από ορισμένες εκπαιδευτικές διαδικασίες– απελευθερωτικές τάσεις στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος και επιτυγχάνεται η αποδέσμευση των εμπλεκόμενων στη μαθησιακή διαδικασία από τη χρήση ενός διδακτικού εγχειριδίου, το οποίο όσον αφορά στο μάθημα της ιστορίας θα μπορούσε εξολοκλήρου να είχε αναιρεθεί, να μην υφίσταται καν στη σχολική διαδικασία ή τουλάχιστον, όπως ήδη σημείωσα, να υφίσταται μόνον επικουρικά ως ενδεικτικό βοήθημα αναφοράς κατά τη διδασκαλία (διδακτικό εγχειρίδιο αναφοράς)⁹. Ένας ακόμη βασικός λόγος για τον οποίο κρίνεται ως ανεπαρκές το διδακτικό βιβλίο ιστορίας είναι ότι οι μαθητές καλούνται να στοιχίσουν τη σκέψη τους στη βάση των θέσεων και προσωπικών προσεγγίσεων ενός συγγραφέα του διδακτικού εγχειριδίου, όσο και αν αυτό είναι απ' αυτόν καλογραμμένο και προσεγμένο. Γιατί αυτό «εκπληρώνει» απλώς και με προκαθορισμένο τρόπο τους στόχους που καλείται, με βάση ένα πρόγραμμα σπουδών, να υπηρετήσει το ιστορικό μάθημα με συμβατικές, ενδεχομένως, μεθόδους που εκ των προτέρων ορίζει.

Θεματολογία της τοπικής ιστορίας – Ενδεικτική τυπολογία και ζητήματα επιλογών

Αν η θεματογραφία της ιστορικής έρευνας δεν κατέστη δυνατόν να συνδυαστεί ουσιαστικά με την ιστορική ύλη των σχολικών εγχειριδίων, τουλάχιστον στην περίπτωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, η πολλαπλότητα αυτή είναι απόλυτα συμβατή με την ιστορική ύλη της τοπικής ιστορίας. Το περιβάλλον του σχολείου και ο τύπος των μαθητών που φοιτούν ή ζουν μόνιμα προσφέρονται για ανάλογες προσεγγίσεις. Στα θεματικά πεδία της τοπικής ιστορίας δεν υπάρχουν περιορισμοί ούτε στεγανά ανάμεσά τους. Κάθε πεδίο μπορεί να συνδέεται με κάποιο άλλο, να αλληλοσυμπληρώνεται, να αποκτά νόημα και σημασία μέσα από τη συσχέτισή του με κάποιο τυχόν εκ πρώτης όψεως ξένο προς το ερευνώμενο τοπικό. Καθοριστικής σημασίας παράγοντας για τη επιλογή ενός θεματικού πεδίου είναι το ενδιαφέρον των μελών της σχολικής τάξης (μαθητές, εκπαιδευτικός) ή μιας ομάδας εργασίας ή ακόμη και το προσωπικό ενδιαφέρον ενός μαθητή, που μπορεί να παροτρύνει και να πείσει και τα άλλα μέλη της ομάδας στην οποία συμμετέχει.¹⁰

Ενδεικτικές τυπολογίες θεμάτων τοπικής ιστορίας¹¹

1. Θέματα με άξονα αναφοράς την ιστορία του τοπίου (το ιστορικό τοπίο, το σύνολο των μεταβολών που υπέστη μέσα στο χρόνο, το σύνολο των άμεσων ή έμμεσων ανθρώπινων επεμβάσεων σ' αυτό και τα ίχνη που άφησαν οι επεμβάσεις αυτές), όπως

⁹ Γ. Ν. Λεοντσίνης, *Ιστορία – περιβάλλον και η διδακτική τους*, Κεντρ. διάθεση εκδόσεις «Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα», Αθήνα 1999, σ. 9-18.

¹⁰ Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π., σ. 41-42.

¹¹ *Αυτόθι*, σ. 42-64.

π.χ.:

→ Ο τοπικός ιστορικός χώρος, οι γεωγραφικές και μορφολογικές συνιστώσες του. Μεταβολές των υδάτων, πηγών, λιμνών, ποταμών. Η αλλαγή του τοπίου μέσα από τις φυσικές και ιστορικές συνθήκες.

→ Η ονομασία της τοπικής ή της ευρύτερης περιοχής.

→ Οι αρχαιολογικοί χώροι.

→ Παραδοσιακοί οικισμοί. Η οικιστική ταυτότητα και φυσιογνωμία μιας περιοχής.

→ Τα κτήρια (δημόσια ή ιδιωτικά, βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, εγκαταστάσεις και οικήματα ποικίλων χρήσεων, διαμονής και εργασίας).

→ Σιδηροδρομικοί σταθμοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί δρόμοι, άλλα συγκοινωνιακά κέντρα, μέσα και σταθμοί.

→ Το λοιμοκαθακτήριο μιας περιοχής.

→ Το λιμάνι και ο ρόλος του στη ζωή του τόπου.

→ Η ιστορία των γεφυριών της περιοχής.

→ Κατασκευές ιστορικών και γεωγραφικών χαρτών και καλλιτεχνικές παραγωγές που στηρίζονται στη μελέτη του περιβάλλοντος, του φυσικού και ιστορικού τοπίου της περιοχής και πολλά άλλα.

2. Θέματα με άξονα αναφοράς τις καθημερινές ανθρώπινες δραστηριότητες (καθημερινή ζωή, επαγγέλματα, σχολείο, κατοικία, θρησκεία):

→ Η τροφή, η ένδυση, η επικοινωνία, η αγορά, η γειτονιά της περιοχής.

→ Οι γιορτές, οι σχολικές διακοπές και οι διακοπές από την επαγγελματική εργασία, τα παιχνίδια, η μόδα, η χρήση του καπνού και του οινοπνεύματος.

→ Η θνησιμότητα σε σχέση με τις συνθήκες υγείας του τόπου.

→ Το σχολείο, το στρατόπεδο, το νοσοκομείο, το μοναστήρι της περιοχής.

→ Τα επαγγέλματα κατά φύλο, ανά κλάδο επαγγελματικής δραστηριότητας, ανά κοινωνική ομάδα. Τοπικά επαγγέλματα, παραδοσιακά και σύγχρονα.

→ Τα τοπικά αρχεία, ο τοπικός τύπος.

→ Η εξέλιξη της κατοικίας μιας περιοχής. Τεχνίτες και μάστορες, εργαλεία και τεχνικές οικοδόμησης, ανθρώπινες ανάγκες και αισθητικές αντιλήψεις.

→ Ο τοπικός άγιος ή αγία, ο τόπος λατρείας.

→ Η οργάνωση της ενορίας, το αποστολικό, φιλανθρωπικό και ανθρωπιστικό έργο της.

→ Οι πολιτικές παρεμβάσεις της εκκλησίας και οι σχέσεις της με την πολιτική ηγεσία του τόπου.

→ Ο εκσυγχρονισμός της εκκλησίας και η στάση της απέναντι στις κοινωνικές αλλαγές.

3. Θέματα με άξονα αναφοράς την ιστορία της οικογένειας (οι σχέσεις, η εγκατάσταση και οι μετακινήσεις, τα οικονομικά της οικογένειας, η εκπαίδευση των μελών της, η κοινωνική και πολιτική της δραστηριότητα):

→ Ιστορία μελών της οικογένειας.

→ Οι νοοτροπίες, οι ρόλοι, οι γονεϊκές σχέσεις.

→ Τα έθιμα της οικογένειας.

→ Ο τόπος διαμονής, οι εσωτερικές μετακινήσεις, οι μνήμες από τον τόπο καταγωγής.

→ Ο τρόπος διαβίωσης, τα επαγγέλματα των μελών της οικογένειας.

4. Θέματα με άξονα αναφοράς την τοπική κοινωνία (δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά χαρακτηριστικά):

- Τοπωνύμια, οδωνύμια.
- Δημογραφική ταυτότητα: ηλικιακή πυραμίδα, γεννητικότητα, θνησιμότητα.
- Μετανάστευση –εξωτερική, εσωτερική– (τόποι εγκατάστασης, κινήσεις επιστροφής).
- Τοπική οικονομία (δραστηριότητες, επιχειρήσεις, εμπόριο). Σχέσεις οικονομίας με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Πηγές της τοπικής ιστορίας και επιτόπια έρευνα και μελέτη

Τα ίχνη που άφησαν οι ανθρώπινες κοινωνίες στη διαδρομή τους μέσα στο χρόνο συνιστούν ιστορικές μαρτυρίες για το ανθρώπινο παρελθόν. Μαρτυρίες που απαντούν στα ερωτήματα που θέτει ο ιστορικός, τα οποία επαναδιατυπώνονται, αναδιαμορφώνονται και συμπληρώνονται, αντανακλώντας τις εκάστοτε γενικότερες θεωρήσεις για το αντικείμενο και τις μεθόδους της ιστορικής έρευνας κάθε εποχής. Κάθε εποχή, κάθε «ιστορική σχολή», στη μακρά διάρκεια της εξέλιξης της ιστοριογραφίας διαμορφώνει τη θεώρησή της αναφορικά με τις ιστορικές πηγές και τη φιλοσοφία προσέγγισής τους. Οι επιστημολογικές εξελίξεις στην ιστοριογραφία, η ανάδειξη νέων αντικειμένων, η μετάβαση του επιστημονικού ενδιαφέροντος από τους επώνυμους στους ανώνυμους, από τα γεγονότα στον υλικό και πνευματικό πολιτισμό, από την «κορυφή» στην κοινωνική δομή διευρύνουν την έννοια της ιστορικής πηγής και τις μεθόδους αξιοποίησής της. Η ανάπλαση της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, για παράδειγμα, απαιτεί νέου τύπου πηγές που μπορούν να απαντήσουν σε ανάλογα ιστορικά ερωτήματα.¹²

Τα τελευταία χρόνια και κάτω από την πίεση της επιπόνησης νέων προσεγγίσεων της ιστοριογραφικής έρευνας και της διδακτικής της ιστορίας καταβάλλεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν ιστορικές πηγές στη διδακτική πρακτική, με σκοπό να γεφυρωθεί η αποστασιοποίηση που υπάρχει ανάμεσα στη σχολική ιστορία και τις πηγές, ώστε να γίνουν αρμονικότερες οι σχέσεις ανάμεσα στη σχολική ιστορία και τις ιστορικές σπουδές. Η ίδια η εργασία των μαθητών με τις ιστορικές πηγές μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μάθησης, στη βάση τριών κυρίως αξόνων:

- (α) της αναζήτησης των πηγών, που ποικίλλει ανάλογα με το θέμα και τον τόπο που κάθε φορά επιλέγεται για ιστορική έρευνα,
- (β) της επεξεργασίας των πηγών, που αφορά κυρίως στην τοποθέτηση της πηγής στο ιστορικό της πλαίσιο, την ταξινόμησή της, την κατανόηση των εννοιών που εμπεριέχονται σ' αυτήν και τέλος την αξιολόγησή της ως ιστορικής μαρτυρίας, και
- (γ) της ερμηνείας των πηγών, που συσχετίζεται με την εξαγωγή συμπερασματικών προσεγγίσεων για το ανθρώπινο παρελθόν.

Για την τοπική ιστορία, με τις άπειρες δυνατότητες που προσφέρει το ιστορικό της περιβάλλον, έχουν προταθεί πολλές τυπολογίες πηγών. Η τυπολογία που ακολουθεί έχει ως στόχο να αναδείξει τον ευρύ ορίζοντα των πηγών της τοπικής ιστορίας, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τις ειδικές μεθόδους που σχετίζονται με την επεξεργασία κάθε είδους πηγών ξεχωριστά.

Γραπτές: Δημοσιευμένες (απομνημονεύματα, ημερολόγια, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, δημόσια έγγραφα, έργα τοπικών ιστοριογράφων, τοπικός τύπος, ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας) ή αδημοσίευτες (αρχεία και κατάστιχα φυλαγμένα σε ιδιωτικούς ή δημόσιους χώρους) προσφέρουν πληροφορίες και επιδέχονται πολλές και πολλαπλές αναγνώσεις, προκειμένου να απαντηθούν τα εκάστοτε ιστορικά ερωτήματα και να γίνουν οι αναγκαίες αναπαραστάσεις της κοινωνικής και πολιτικής ζωής του ανθρώπου.

Προφορικές: Μαρτυρίες που μπορούν να συμπληρώνουν τα κενά που αφήνουν άλλες πηγές, αντανακλώντας κυρίως τον τρόπο με τον οποίο ανακαλεί το παρελθόν στη

¹² Αυτόθι, σ. 65 κ.ε.

μνήμη της μια ομάδα.

Φωτογραφικές: οπτικά ντοκουμέντα που προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τις αλλαγές του ιστορικού τοπίου και των ανθρώπινων κοινωνιών μέσα στο χρόνο.

Υλικές: Από αντικείμενα τέχνης και καθημερινής ζωής (που σώζονται σε μουσεία ή ιδιωτικές συλλογές) έως και το ίδιο το τοπίο, παρουσιάζουν μια συνέχεια, μια διαδοχή γραφών στις οποίες αναζητούνται τα ίχνη των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στο παρελθόν.

Χάρτες: Εξασφαλίζουν τη συσχέτιση της παραμέτρου του χώρου με αυτήν του χρόνου και του ιστορικού φαινομένου και συνιστούν σε πολλές περιπτώσεις μέσον παραστατικής εικονογράφησης και σχεδιαστικής αποτύπωσης του ιστορικού υλικού.

Διαγράμματα και στατιστικοί πίνακες: Αξιοποιούνται κυρίως σε οικονομικού, δημογραφικού και πολιτικού ενδιαφέροντος θέματα.

Ηχητικές: ηχογραφημένες μαρτυρίες του παρελθόντος (τραγούδια, δημόσιοι λόγοι που εκφωνήθηκαν σε εκδηλώσεις πολιτιστικού, θρησκευτικού, αθλητικού ή άλλου χαρακτήρα).

Κινηματογραφικές: Ανάμεσα στα είδη κινούμενης εικόνας ξεχωριστή θέση κατέχουν τα επίκαιρα, τα οποία θεωρούνται πρωτογενείς πηγές και αξιοποιούνται σε τηλεοπτικές εκπομπές ιστορικού ενδιαφέροντος, ντοκιμαντέρ κ.α.

Πολυμέσα, ηλεκτρονικές: περιέχουν την αξιοποίηση πολλών εποπτικών και διδακτικών μέσων συγχρόνως.

Μέθοδοι και εργαλεία της σχολικής ιστορικής έρευνας και διδακτικής της ιστορίας – Οργάνωση και λειτουργία του περιβάλλοντος μάθησης – Ενδεικτικά στάδια μελέτης και έρευνας – Η αναγκαιότητα της αξιολόγησης

Η δημιουργία υποθέσεων εργασίας, η λογική τους ανάπτυξη καθώς και η αποσαφήνιση (ερμηνεία) των ευρημάτων που συλλέγονται από τις πηγές και η σύνθεσή τους σε συνεκτική νοηματική ακολουθία αποτελούν τους βασικούς άξονες για την ανάπτυξη κάθε ιστορικής έρευνας. Η ιστορική έρευνα προσδιορίστηκε ως συστηματική αναζήτηση, αξιολόγηση και σύνθεση των μαρτυριών με στόχο την ανάπλαση όψεων της ζωής στο παρελθόν και την εξαγωγή σχετικών συμπερασμάτων. Η ιστορική έρευνα παραμένει η προσφορότερη διαδικασία για να ερμηνεύεται η εξελικτική πορεία της ζωής του ανθρώπου και το παρόν των σημερινών κοινωνιών μέσα από την προσέγγιση του παρελθόντος.¹³

Η εφαρμογή –στο βαθμό που αυτό επιτυγχάνεται– των αρχών της έρευνας στην εκπαίδευση αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της παιδείας στο δυτικό κόσμο και έχει εκτιμηθεί ως καθοριστικό στοιχείο της προόδου της. Η μέθοδος της ιστορικής έρευνας δομείται και αναπτύσσεται ακολουθώντας σειρά σταδίων, που μπορεί μεν να προσαρμόζονται στη βάση πολλών παραμέτρων και επιλογών κατά περίπτωση, παραμένουν, ωστόσο διακριτά και αναγκαία.

1^ο στάδιο: Η επιλογή του θέματος

Πρώτο στάδιο κάθε ερευνητικής εργασίας είναι η επιλογή της θεματικής περιοχής στην οποία θα κινηθεί η σχολική ιστορική έρευνα, η διατύπωση, δηλαδή, ενός αρχικού ερωτήματος και η διερεύνηση του ερωτήματος αυτού ως προς τη δυνατότητά του να απαντηθεί, έχοντας με εφικτό τρόπο ανοικτό πεδίο έρευνας. Αυτή η διεργασία, που εκτείνεται σε μια πρώτη αναζήτηση και αξιολόγηση πηγών οι οποίες θα μπορούσαν να δώσουν βασικές απαντήσεις στο αρχικό ερώτημα, το καθιστά ιστορικό, θα λέγαμε,

¹³ *Αυτόθι*, σ. 97-98.

ερώτημα, ιστορικό, ως υπόθεση εργασίας, θέμα.¹⁴ Με τη διατύπωση ενός κεντρικού ερωτήματος/θέματος προσδιορίζεται η οπτική γωνία από την οποία επιλέγεται να ερευνηθεί το τοπικό ιστορικό παρελθόν και προσανατολίζεται η πορεία της σχολικής έρευνας, προκειμένου να συγκεντρωθούν, μέσα από το ευρύ πλαίσιο της πρώτης ιστορικής ύλης που παρέχουν οι ιστορικές πηγές, τα στοιχεία εκείνα που θα οδηγήσουν στην απάντηση του κεντρικού ερωτήματος, δηλαδή στο ιστορικό συμπέρασμα και στη συγκρότηση του ιστορικού λόγου.

2^ο στάδιο: Η διαμόρφωση κεντρικού και επιμέρους ερωτημάτων

Η πρώτη διερεύνηση του αρχικού θέματος ως ιστορικού θέματος συμβατού με την περίπτωση του σχολείου καθώς και με τη μέθοδο ερευνητικής σχολικής εργασίας μέσω των πηγών το καθιστά καταρχάς έγκυρο αλλά και πιο συγκεκριμένο. Η συγκεκριμενοποίηση του θέματος συνδέεται με τη δυνατότητα διατύπωσης μιας υπόθεσης εργασίας. Η υπόθεση αυτή συνιστάται να καταλήγει, εκτός από το κεντρικό ερώτημα, και σε μια σειρά επιμέρους ερωτημάτων που εξασφαλίζουν την ουσιαστική δυνατότητα πολλών και διαφορετικών διαδρομών προσέγγισης του ανθρώπινου παρελθόντος.

3^ο στάδιο: Η οργάνωση πρόσφορου μαθησιακού περιβάλλοντος

Η ενεργός συμμετοχή του μαθητή στην οικοδόμηση της γνώσης, η εξασφάλιση συνθηκών μαθητικής αυτονομίας και η δημιουργία συνθηκών ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας αποτελούν βασικά γνωρίσματα του νέου μαθησιακού περιβάλλοντος που απαιτείται για τη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας –γενικής ή τοπικής. Ένας τρόπος οργάνωσης του νέου αυτού μαθησιακού περιβάλλοντος, που υιοθετήθηκε από προγράμματά μας τοπικής ιστορίας και αξιολογήθηκε με θετικό τρόπο είναι η **συνεργατική διδακτική και ερευνητική εργασία**. Με τη μεθοδολογία αυτή καθίσταται δυνατός ο σχεδιασμός του οργανωτικού πλαισίου για την υλοποίηση μιας *συλλογικής σχολικής έρευνας με ομάδες εργασίας*.

Ο καθορισμός των χρονικών ορίων, μέσα στα οποία σχεδιάζεται να περατωθεί η σχολική ιστορική έρευνα¹⁵, και η κατανόηση των βασικών αρχών και γνωρισμάτων της μεθόδου που, αποδίδοντας το σχετικό και για την ιστορία όρο project, αποκαλώ «συνεργατική διδακτική-ερευνητική εργασία», αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχή διεξαγωγή μιας ιστορικής έρευνας στο πλαίσιο διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας στο σχολείο. Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε συνοπτικά τη βασική δομή και τις προϋποθέσεις οργάνωσης μιας συνεργατικής διδακτικής και ερευνητικής εργασίας.

¹⁴ Στη διδακτική της ιστορίας, η διερεύνηση αυτή συνιστά μια εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία οφείλει να αξιολογεί τις πηγές μέσα από τη δυνατότητά τους να αξιοποιηθούν από τους μαθητές στους οποίους απευθύνονται, μέσα από την πραγμάτευσή τους, δηλαδή, ως εκπαιδευτικού υλικού (Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π., σ. 99).

¹⁵ Αναφερόμαστε σε τρόπους διευθέτησης του σχετικού χρόνου που προβλέπεται από το σχολικό έτος 2000-2001 (δέκα διδακτικές ώρες το χρόνο) για τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στην Γ΄ τάξη Γυμνασίου.

Όψεις συνεργατικής διδακτικής και ερευνητικής εργασίας (τοπική ιστορία)	
Δομή, οργάνωση και λειτουργία	Αναγκαίες προϋποθέσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Πρωτοβουλίες διδάσκοντος και μαθητών για την ανάληψη ενός θέματος σχολικής ιστορικής έρευνας. ▶ Ένταξη της έρευνας σε χρονοδιάγραμμα με παράλληλες θεματικές ενότητες, σχετικές με το θέμα διδακτικής εργασίας του γενικού προγράμματος σπουδών. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Διάθεση και εξασφάλιση του απαιτούμενου χρόνου για σχολική έρευνα και προσέγγιση παράλληλα σχετικής ιστορικής ύλης. ▶ Ένταξη του ερευνώμενου θέματος τοπικής ιστορίας σε σχετικές με την ιστορική περίοδο θεματικές ενότητες, που διδάσκονται παράλληλα με το πρόγραμμα σπουδών της γενικής ιστορίας.
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των μαθητών σχετικά με το θέμα της έρευνας. ▶ Διαμόρφωση κεντρικού ερωτήματος και επιμέρους ερωτημάτων. 	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Διαμόρφωση πλαισίου δράσης. ▶ Δημιουργία ομάδων εργασίας για έρευνα 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, εξασφάλιση χώρου εργασίας των ομάδων έρευνας. ▶ Οργάνωση χρονοδιαγράμματος εργασιών
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Υλοποίηση όσων έχουν προγραμματιστεί. ▶ Αξιολόγηση και σύνθεση. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Επισκέψεις σε χώρους έρευνας. ▶ Συνεντεύξεις και άντληση προφορικών μαρτυριών.
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ολοκλήρωση των ερευνητικών διαδικασιών και αξιολόγηση (αυτοαξιολόγηση μαθητών, διδάσκοντος και συνολικού εκπαιδευτικού έργου). 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας και ενδεχόμενων προσωπικών συνθετικών εργασιών των μαθητών που, με παιδαγωγικές διαδικασίες, επιλέγονται.
Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης των ερευνητικών και διδακτικών διαδικασιών παρεμβάλλονται	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Διαλείμματα ενημέρωσης σχετικά με την πορεία των εργασιών των ομάδων. ▶ Διαλείμματα ανατροφοδότησης και ενδιάμεσης βελτιωτικής αξιολόγησης της πορείας των εργασιών. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Συνεργασία με τους γονείς και «ειδικούς» που μπορούν να προσφέρουν εξειδικευμένες γνώσεις στην έρευνα των μαθητών και αφηγηματική πληροφόρηση (όταν κρίνεται απαραίτητο).

4^ο στάδιο: Η ιστορική αναζήτηση

Η οργάνωση της σχολικής τάξης για την ιστορική αναζήτηση (ανάπτυξη σχεδίου διδακτικής και ερευνητικής εργασίας) εμπεριέχει τις ακόλουθες διεργασίες:

- ▶ Χωρισμό των μαθητών σε ομάδες εργασίας (τρεις έως πέντε μαθητές ανά ομάδα)
- ▶ Καταγραφή των δραστηριοτήτων ανά ομάδα και στο σύνολό τους
- ▶ Αναζήτηση των τόπων πραγματοποίησης της έρευνας και οργάνωση των μετακινήσεων των μαθητών
- ▶ Προγραμματισμό της σχολικής έρευνας στη βάση χρονοδιαγράμματος
- ▶ Ορισμό κοινών δραστηριοτήτων και τρόπων αμοιβαίας επικοινωνίας και συνεργασίας

Η σχολική τάξη και γενικότερα το σχολικό περιβάλλον, το οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών και το ευρύτερο περιβάλλον του τόπου διαμονής τους αποτελούν χώρους που μπορεί να διεξαχθεί η ιστορική έρευνα για τη μελέτη ενός θέματος τοπικής ιστορίας. Καθένας από τους χώρους αυτούς συνιστά διαφορετικό περιβάλλον μάθησης και απαιτεί διαφορετική προετοιμασία και οργάνωση, ενώ προϋποθέτει την πρόβλεψη και τη διάθεση διαφορετικού χρόνου. Πρόκειται, υπό μια έννοια, για διαφορετικά επίπεδα της ιστορικής αναζήτησης.¹⁶

Οι μαθητικές δραστηριότητες στο στάδιο ιστορικής αναζήτησης σχεδιάζονται στη βάση του ακόλουθου περιγράμματος:

- ▶ Πραγματοποιείται έρευνα και μελέτη στους χώρους που έχουν επιλεγεί ως καταλληλότεροι για το υπό διερεύνηση θέμα.
- ▶ Αναζητώνται γραπτές πηγές, προφορικές μαρτυρίες και μαρτυρίες από το ορατό μέρος του ιστορικού χώρου μελέτης και του γενικότερου περιβάλλοντος.
- ▶ Πραγματοποιείται καταγραφή, επεξεργασία και μελέτη των πληροφοριών που συλλέγονται.
- ▶ Συγκεντρώνεται φωτογραφικό ή βιντεοσκοπημένο υλικό, συνεντεύξεις και οποιαδήποτε άλλα στοιχεία θεωρείται ότι ενισχύουν το προς διερεύνηση θέμα.
- ▶ Επιχειρείται σύνθεση των αποτελεσμάτων της σχολικής ιστορικής έρευνας, δηλαδή ανάπλαση του ιστορικού περιεχομένου των πληροφοριών σε ενιαίο σύνολο.

5^ο στάδιο: Η αξιολόγηση ως προϋπόθεση της πορείας και της εξέλιξης του ερευνητικού και διδακτικού έργου (αυτοαξιολόγηση διδάσκοντος και μαθητών)

Η αξιολόγηση της σχολικής ιστορικής έρευνας αποτελεί μια συνεχή διαδικασία, που αποσκοπεί στον έλεγχο της προόδου της ερευνητικής προσπάθειας, προκειμένου να συγκεντρώνονται στοιχεία με βάση τα οποία να επέρχονται τροποποιήσεις ή βελτιώσεις στον αρχικό σχεδιασμό της ερευνητικής εργασίας. Μια τέτοια διαδικασία προσφέρει στον εκπαιδευτικό τη δυνατότητα συνεχούς επαναπροσδιορισμού της διδακτικής πρακτικής του και στους μαθητές τη δυνατότητα ανατροφοδότησης των ενεργειών και δραστηριοτήτων τους. Με μια τέτοια προοπτική η αξιολόγηση καθίσταται διαμορφωτική (ή βελτιωτική) και αποτελεί συστατικό στοιχείο της μάθησης.

Αντικείμενα αυτής της αξιολόγησης μπορούν να είναι:

- α) οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί στόχοι,
- β) η μέθοδος σχολικής ιστορικής έρευνας και διδασκαλίας,
- γ) η συμβολή του διδάσκοντος στην επίτευξη των διδακτικών στόχων,
- δ) ο βαθμός της ενεργού συμμετοχής των μαθητών στην ερευνητική διαδικασία,
- ε) η απόκτηση από τους μαθητές δεξιοτήτων, γνώσεων, στάσεων, συναισθημάτων και αξιών ως αποτέλεσμα μιας προτεινόμενης μεθοδολογικής και ερευνητικής προσέγγισης

¹⁶ Βλ. αναλυτικά Γ. Ν. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση, *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ό.π., σ. 106-109.

κατά τη διδακτική διαδικασία του μαθήματος της τοπικής ιστορίας.

Στη διδακτική πράξη και τη μεθοδολογική διαδικασία της σχολικής έρευνας αξιολογούνται η ερευνητική διάθεση του μαθητή για αναζήτηση των πηγών και κριτική επεξεργασία τους, η επινοητικότητα, η ανάπτυξη δεξιοτήτων φανταστικής αναπαράστασης πλευρών του ιστορικού σκηνικού και η κριτική διείσδυση στο περιεχόμενο της ανθρώπινης δράσης. Η αίσθηση που χρειάζεται να αποκομίσει ο δάσκαλος είναι ανάγκη να σχετίζεται με βιωμένες μορφές πρόσληψης από τους μαθητές της ιστορικής γνώσης. Η απόδοση στις δραστηριότητες αυτές και η αποδοχή των όρων και των κανόνων της ερευνητικής μεθόδου καθώς και η ανάπτυξη κατασκευαστικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων αναπαράστασης πλευρών του ιστορικού σκηνικού (π.χ. κατασκευή χαρτών, ζωγραφικές αναπαραστάσεις, σύνταξη ερωτηματολογίου, σύνθεση βιογραφιών, ταξινόμηση ιστορικού υλικού, χρονοδιαγράμματα, δραματοποίηση, σύνθεση ιστοριών, οργάνωση συνεντεύξεων) συνιστούν έγκυρα και αξιόπιστα μέσα που βοηθούν το μαθητή να οδηγείται σε βιωμένες μορφές εποικοδόμησης της ιστορικής γνώσης, ενώ ο διδάσκων αξιολογεί τη συμμετοχή του σε αυτήν τη διαδικασία. Κριτήριο αξιολόγησης αποτελεί ακόμη και η ανάπτυξη δεξιοτήτων συνεργασίας μέσα από ομάδες εργασίας σε προγράμματα σχολικής ιστορικής έρευνας.

Η συλλογική ενημέρωση της τάξης από την ιστορική αναζήτηση των ομάδων ή των ατόμων με τα αποτελέσματά τους, η ολική προσέγγιση του θέματος από τη σκοπιά του κάθε μαθητή (ή της κάθε ομάδας), η αυτοαξιολόγηση του διδάσκοντος αναφορικά με αυτό που ξεκίνησε και πραγματοποιήθηκε με τους μαθητές του και η αξιολόγηση του συνολικού σχεδίου εργασίας αποτελούν το στάδιο ολοκλήρωσης της σχολικής ιστορικής έρευνας, για το οποίο συνιστώνται ενδεικτικές προτάσεις αξιολογικής προσέγγισης του συντελούμενου έργου.

Οργάνωση και λειτουργία του περιβάλλοντος έρευνας και μάθησης κατά την υλοποίηση παραδείγματος σχολικής έρευνας με θέμα: *Παλαιές και νέες χρήσεις των κτηρίων: Το κτήριο Παπαστράτου στην πόλη του Βόλου*

Το διδακτικό παράδειγμα που ακολουθεί απευθύνεται σε μαθητές ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού και Γ΄ τάξης Γυμνασίου, προσαρμοσμένο κατά περίπτωση και σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών της ιστορίας και τις εφικτές δυνατότητες πραγματοποίησης επιτόπιας έρευνας και μελέτης. Κλιμακώνεται σε πέντε στάδια και συνιστάται η ολοκλήρωσή του σε χρονικό διάστημα τεσσάρων έως έξι μηνών.

Σκοπός της σχολικής ιστορικής έρευνας: Με σημείο αναφοράς το βιομηχανικό κτήριο της καπναποθήκης Παπαστράτου αλλά και τα άλλα παλαιά βιομηχανικά κτήρια, ερευνάται η σύγχρονη ιστορία της πόλης του Βόλου, κυρίως ως προς τα αναπτυξιακά, εκπαιδευτικά και κοινωνικά-πολιτισμικά συμφραζόμενα.

Διδακτικοί και ερευνητικοί στόχοι

- ▶ Η απόκτηση γνώσεων για την εξέλιξη της πόλης από τις αρχές του 20ού αιώνα, και ειδικότερα για την ανάπτυξη του εμπορίου, τη βιομηχανική ανάπτυξη, την αγορά προϊόντων και εργασίας, τους εργατικούς αγώνες και το αίτημα για εκπαίδευση και πολιτισμική δημιουργία.
- ▶ Η κατανόηση της συμβολής των κοινωνικών αγώνων στη μετεξέλιξη μιας τοπικής κοινωνίας. Ο ρόλος του Τύπου.
- ▶ Η ανάδειξη της ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας και των φορέων της. Η πολιτιστική φυσιογνωμία του Βόλου, η μικρασιατική κουλτούρα και η προοδευτική πνευματική του παράδοση.

Ιστορικές και διαθεματικές συνδέσεις:

- ▶ Με μαθήματα και ειδικές θεματικές ενότητες της γενικής ιστορίας: «Η Ελλάδα

από την ανεξαρτησία της ως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», «Η Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα», «Νεότερη ιστορία της Θεσσαλίας».

- ▶ Με άλλα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος: Γλωσσικά μαθήματα, Γεωγραφία, Περιβαλλοντική εκπαίδευση, Τεχνικά, Μουσική.

Ιστορικές έννοιες:

Οικονομία	Ανεργία
Κοινωνία	Προσφυγιά
Αποκέντρωση	Περιβάλλον – Οικολογικά προβλήματα
Οικονομική ανάπτυξη	Εκπαίδευση, Παιδεία, Πολιτισμός
Εκβιομηχάνιση	Τοπική Αυτοδιοίκηση
Αποβιομηχάνιση	Τοπική ταυτότητα
Βιομηχανική Αρχαιολογία	Μετανάστευση – εσωτερική, εξωτερική
Εργατικό κίνημα	

Θεματικά πεδία προς διερεύνηση με κυρίαρχη διάσταση την επιτόπια έρευνα και μελέτη και τη βιβλιογραφική προσέγγιση

- ▶ Εμπόριο, αγορά, προϊόντα, επαγγέλματα, μεταφορές (λιμάνι, σιδηρόδρομος, σταθμοί υπεραστικών λεωφορείων)
- ▶ Η ανάπτυξη της βιομηχανίας, η παρακμή, η βιομηχανική περιοχή του Βόλου
- ▶ Το εργατικό κίνημα και οι καπνεργάτες μέσα από τον τύπο του Βόλου
- ▶ Η νέα χρήση κτηρίων, ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων
- ▶ Η εκπαίδευση στο Βόλο και την ευρύτερη Θεσσαλία – Νεοελληνικός διαφωτισμός (διαχρονία και συγχρονία). Η ίδρυση του Πανεπιστημίου. Η επιλογή του κτηρίου Παπαστράτου ως έδρα των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου. Το Πανεπιστήμιο και ο χώρος με το κτήριο αυτό ως πολιτισμικό και οικονομικό κύτταρο για την πόλη του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής.

Πηγές για ιστορική αναζήτηση (ενδεικτικά):

Πρωτογενείς

Δευτερογενείς (ενδεικτική βιβλιογραφία)

Αρχεία:

- ▶ Εμπορικού & Βιομηχανικού Επιμελητηρίου
- ▶ Δήμου Βόλου
- ▶ Επιμελητηρίου Μαγνησίας
- ▶ Εφημερίδων *Θεσσαλία* (1881) και *Ταχυδρόμος* (1916)
- ▶ Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών
- ▶ Βιομηχανίας Παπαστράτος ΑΒΕΕ
- ▶ Εργατικού Κέντρου Βόλου

- ▶ Αγριαντώνη Χρ., *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα* (Αθήνα 1986)
- ▶ «Βόλος: Τόποι και Πρόσωπα», αφιέρωμα *Επτά Ημέρες*, εφημ. *Καθημερινή* (30/1/1994)
- ▶ «Βιομηχανική Αρχαιολογία», αφιέρωμα *Αρχαιολογία* 18 (1996)

*Φωτογραφικές
Συλλογές*

- ▶ Ν. Κολλιού,
*Τυπογραφικό Πανόραμα
Βόλου* (φωτογραφικό
άλμπουμ)
- ▶ Φωτογρ. Αρχείο Σ.
Στουρνάρα
- ▶ Φωτογρ. Αρχείο Ζημέρη
(Δημοτικό Κέντρο
Ιστορίας)
- ▶ Φωτογρ. Αρχείο Κ.
Ανδρουλιδάκη
- ▶ Φωτογρ. Αρχείο Γ.
Φώτου

Προφορικές μαρτυρίες

Συνεντεύξεις:

- ▶ Με πρωτεργάτες της ίδρυσης του
Πανεπιστημίου (Καθηγητές και πολιτικούς)
- ▶ Με κατοίκους (για τη σημασία του κτηρίου
Παπαστράτου και του Πανεπιστημίου στην
καθημερινή τους ζωή)
- ▶ Με επαγγελματίες για επαγγέλματα που
χάνονται και άλλα που εμφανίστηκαν και
διαθέτουν οικονομικό ενδιαφέρον

**Ανάπτυξη του διδακτικού παραδείγματος – Στάδια μελέτης και έρευνας –
Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου**

1ο στάδιο: Η επιλογή του θέματος

Στόχος: Δημιουργία προβληματισμού για το παλαιό και το νέο που συνυπάρχει γύρω
μας, δημιουργία ερευνητικής διάθεσης, ομαδική συνεργασία, ανάπτυξη διαλόγου,
αναζήτηση απαντήσεων και σχολιασμών.

Ενδεικτικό εκπαιδευτικό υλικό και ενδεικτικές ενέργειες – Επιτόπιες επισκέψεις

- ▶ Εισαγωγή για την ιστορία της πόλης
- ▶ Επισκέψεις στο κτήριο Παπαστράτου, στο Δημαρχείο Βόλου, στο Δημοτικό
Κέντρο Ιστορίας
- ▶ Πρώτη επεξεργασία του υλικού στην τάξη. Συζήτηση επί των παρατηρήσεων
των μαθητών από τις επισκέψεις. Διαμόρφωση κεντρικού ερωτήματος: «*Τι
σήμαινε και τι σημαίνει το κτήριο της καπναποθήκης για τους κατοίκους του
Βόλου;*»

2ο στάδιο: Η διαμόρφωση κεντρικού και επιμέρους ερωτημάτων – θεματικών πεδίων

- ▶ Ποια υπήρξε η λειτουργία του κτηρίου της καπνοβιομηχανίας
Παπαστράτου πριν γίνει Πανεπιστήμιο;
  - ▶ Γιατί η εταιρεία «Παπαστράτος» λειτούργησε εργοστάσιο
καπναποθήκης στο Βόλο;
  - ▶ Τι προϊόντα παρήγε η περιοχή και ποια από αυτά εξάγονταν;
  - ▶ Τι γινόταν με το εμπόριο στο Βόλο; Πώς διεξαγόταν;
  - ▶ Τι άλλα επαγγέλματα υπήρχαν; Ποια χάθηκαν; Γιατί;
  - ▶ Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους γνωρίζει ανάπτυξη η
βιομηχανία στο Βόλο;
- 1ο θεματικό πεδίο**
- ▶ Ποιοι είναι οι περίοδοι εκβιομηχάνισης και αποβιομηχάνισης και τι
συντελεί σ' αυτό;
  - ▶ Ποια οικολογικά προβλήματα εμφανίζονται στην περιοχή,
- 2ο θεματικό πεδίο**

- εξαιτίας της εκβιομηχάνισης;
- ▶ Ποια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα εμφανίζονται στην πόλη, εξαιτίας της αποβιομηχάνισης;
  - ▶ Ποιοι δούλευαν σ' αυτήν την καπναποθήκη, ποιοι ήταν και πώς ζούσαν;
  - ▶ Γιατί υπάρχει τέτοια δραστηριότητα σχετικά με τον καπνό στο Βόλο;
- 3ο θεματικό πεδίο**
- ▶ Ποια η συμβολή του προσφυγικού στοιχείου στην ανάπτυξη της βιομηχανίας;
  - ▶ Πότε και γιατί αναπτύχθηκε το εργατικό κίνημα στο Βόλο;
  - ▶ Ο Τύπος του Βόλου. Γιατί γνωρίζει τέτοια ανάπτυξη;
  - ▶ Τι αναφορές γίνονται για το εργατικό κίνημα στον Τύπο του Βόλου;
  - ▶ Ποια είναι τα βιομηχανικά κτήρια και πού βρίσκονται;
  - ▶ Τι απέγιναν τα βιομηχανικά κτήρια του Βόλου;
- 4ο θεματικό πεδίο**
- ▶ Για ποιες δραστηριότητες χρησιμοποιούνται;
  - ▶ Ποιος είναι ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των άλλων φορέων στη σημερινή αξιοποίηση τους;
  - ▶ Για ποιους λόγους επιλέγεται ο Βόλος ως έδρα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας;
  - ▶ Τι έχει να επιδείξει ο Βόλος στον χώρο της παιδείας; (Μηλιώτικη Σχολή, Γυμνάσιο Βόλου, Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου, Σχολή Υπομηχανικών, ΑΣΔΕΝ, Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο του Δήμου Βόλου)
  - ▶ Γιατί ο Βόλος εμφανίζει αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα;
  - ▶ Τι συμβαίνει σήμερα;
- 5ο θεματικό πεδίο**
- ▶ Πότε ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο; Από ποιους; Πόσες και ποιες σχολές περιλαμβάνει; Ποιες από αυτές έχουν έδρα στη πόλη του Βόλου;
  - ▶ Ποια ακίνητα ανήκουν στο Πανεπιστήμιο;
  - ▶ Γιατί επιλέχθηκε το κτήριο Παπαστράτου ως έδρα των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου;
  - ▶ Πόσους φοιτητές έχει; Τι σημαίνει αυτό για την πόλη του Βόλου;
  - ▶ Πώς συνδέεται η εκπαίδευση με το χώρο της παραγωγής;
  - ▶ Ποιες επεμβάσεις πολιτισμού κάνει το Πανεπιστήμιο;

3^ο στάδιο: Η οργάνωση κατάλληλου μαθησιακού περιβάλλοντος

Στόχος: Η κινητοποίηση και συμμετοχή όλων των μαθητών στη σχολική ιστορική έρευνα, η καλλιέργεια υπευθυνότητας, η οργάνωση της ομάδας, ο προγραμματισμός της εργασίας, η αναζήτηση λύσεων στα προβλήματα που παρουσιάζονται.

4^ο στάδιο: Η ιστορική αναζήτηση

Στόχος: Η οργάνωση της έρευνας, η αναζήτηση στοιχείων που θα βοηθήσουν στη σύνθεση των απαντήσεων στα ερωτήματα και τους προβληματισμούς.

Ενδεικτικές μέθοδοι και εργαλεία – Επιτόπια έρευνα και μελέτη

- ▶ Μελέτη του χάρτη της πόλης και εντοπισμός των παλαιών βιομηχανικών κτηρίων που βρίσκονται μέσα σ' αυτήν.
- ▶ Επισκέψεις στους χώρους έρευνας, φωτογράφιση κτηρίων, εργαλείων, μηχανών,

- υλικών κατασκευής, περιβάλλοντος χώρου.
- ▶ Μελέτη και συλλογή στοιχείων από αρχεία
- ▶ Σύνταξη στατιστικών πινάκων.
- ▶ Καταγραφή προφορικών μαρτυριών

5^ο στάδιο: Η αξιολόγηση

Στόχος: Σύνθεση των εργασιών των μαθητών σε ενιαίο σύνολο από όλες τις ομάδες και παρουσίαση της εργασίας. Η αυτοαξιολόγηση των ομάδων (αναφορά στα προβλήματα που παρουσιάστηκαν και αξιολόγηση του συνόλου της εργασίας από τους μαθητές, σύμφωνα με τους στόχους που είχαν τεθεί και τις επιλογές που έγιναν).

Ενδεικτικές δραστηριότητες παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας::

- ▶ Κατασκευή χαρτών του φυσικού και ιστορικού τοπίου της πόλης
- ▶ Οργάνωση πολιτιστικής βραδιάς με θεατρική παράσταση, τοπικούς χορούς και παρουσίαση ιστορικών στοιχείων της πόλης.
- ▶ Έκθεση φωτογραφίας ή άλλης εικαστικής έκφρασης των μαθητών.
- ▶ Έγγραφο ανακοίνωση στο Δήμο Βόλου με αναπτυξιακές προτάσεις για τα παλαιά βιομηχανικά κτήρια.
- ▶ Συγγραφή μιας ενιαίας συνθετικής εργασίας από τις ομάδες εργασίας των μαθητών και δημοσίευσή της στον τοπικό τύπο, στο διαδίκτυο ή και αυτοτελώς.
- ▶ Αξιοποίηση της έρευνας για την παραγωγή και διακίνηση φυλλαδίου ή άλλων εντύπων (π.χ. ημερολογίου) με σκοπό την προβολή της ιστορίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής καθώς και τη συμβολή στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Αξιολόγηση ερευνητικού έργου (αυτοαξιολόγηση μαθητών και διδάσκοντος):

Ανέπτυξαν και σε ποιο βαθμό οι μαθητές μας τις παρακάτω δεξιότητες:

- ▶ Άσκηση στην έρευνα και τη συνεργασία μεταξύ τους, με τον διδάσκοντα και με άλλους φορείς
- ▶ Ικανότητα αναζήτησης, παρατήρησης, καταγραφής και ανάλυσης δεδομένων
- ▶ Αναζήτηση ιστορικών πληροφοριών με τη μέθοδο της συνέντευξης και της μελέτης στις συμβατικές και ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες
- ▶ Αισθητική προσέγγιση του περιβάλλοντος χώρου
- ▶ Ανάπτυξη ικανότητας ερμηνείας της τοπικής νοοτροπίας και των συμπεριφορών των δρώντων προσώπων της ιστορικής περιόδου που ερευνάται
- ▶ Ανίχνευση των προοπτικών της ζωής στον τόπο που ζουν και δραστηριοποιούνται οι σημερινοί κάτοικοι και εργαζόμενοι
- ▶ Χειρισμός σύγχρονων τεχνολογικών μέσων
- ▶ Δεξιότητες αξιολόγησης της επιλογής του συγκεκριμένου κτηρίου (καπνεργοστασίου Παπαστράτου) ως επιτυχημένου παραδείγματος για την επίτευξη των προκαθορισμένων διδακτικών στόχων στη σχολική πράξη κατά τη διάρκεια του διδασκόμενου μαθήματος
- ▶ Αυτοαξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου από το δάσκαλο και τους μαθητές και παρουσίαση αξιολογικών κρίσεων τους στο σύνολο των ομάδων αναφορικά με το έργο που επιτελέστηκε.
- ▶ Ελεύθερη έκφραση συναισθημάτων των μαθητών σχετικά με την εργασία και την έρευνά τους και ανταλλαγή σχετικών προσωπικών προσεγγίσεων.

Βιβλιογραφία*

- *Διδακτική της Ιστορίας. Γενική – τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Κεντρ. διάθεση εκδόσεις «Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα», Αθήνα 2006³.
- *Ιστορία – περιβάλλον και η διδακτική τους*, Κεντρ. διάθεση εκδόσεις «Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα», Αθήνα 1999.
- *Πειραματικό πρόγραμμα για τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2000.
- *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, εκδ. Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 2001.
- *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και περιβάλλοντος*, εκδ. «Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα», Αθήνα 2003.
- *Πολυπολιτισμικότητα και σχολική ιστορία*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2007.
- *Θεωρία και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της σχολικής ιστορίας*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2007, υπό έκδοση.
- Γ. Ν. Λεοντσίνης, κ.ά., Εκπαιδευτικό λογισμικό ιστορίας Γ΄ τάξης Γυμνασίου (CD-ROM), Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση» (ΕΠΕΑΕΚ), Αθήνα 1999.
- Γ. Ν. Λεοντσίνης, κ.ά., Εκπαιδευτικό λογισμικό τοπικής ιστορίας Γ΄ τάξης Γυμνασίου (CD-ROM), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2006.
- «Η αξιολόγηση στη σχολική ιστορία», στο: *Αναγνώριση – Τιμητικό αφιέρωμα στον Καθηγητή Θεόδωρο Γ. Εξαρχάκο*, εκδ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2006, σ. 74-96.

---

* Κατωτέρω παρατίθεται η βασικότερη βιβλιογραφία που αφορά δικές μου προσεγγίσεις στη διδακτική της ιστορίας και του περιβάλλοντος.